

MATERIÁLIE

PRÍSPĚVEK K POZNÁNÍ CHARAKTERU A BAREVNOSTI OMÍTEK HISTORICKÝCH STAVEB (POZNATKY Z NĚKOLIKA OKRESŮ STŘEDNÍCH ČECH Z LET 1981 - 1994)

JAN ŽIŽKA

Jedním z nutných předpokladů kvalitní opravy fasád památkových budov je bezesporu sondážní průzkum omítkových vrstev a barevných nátěrů. Průzkumy před a při opravách realizovaných v posledních letech ukázaly, jaké bohatství autentických omítkových úprav z různých období je na našich památkových budovách dosud zachováno. Následující stručný text podává přehled zajímavých nálezů z let 1981 - 1994, a to zejména z okresů Rakovník (RA), Mladá Boleslav (MB), Beroun (BE), případně z okresů Kutná Hora (KH) a Benešov (BN). Svým způsobem navazuje na výsledky průzkumu barevnosti barokních fasád ve středních Čechách, o kterých byla podána zpráva na celostátním semináři „Barevnost fasád“, konaném v roce 1982.¹⁾ Nálezy jsou pokud možno řazeny chronologicky, zhruba podle doby vzniku.

Obr. 1: Jesenice, kostel sv. Petra a Pavla, detail románského zdiva s mladším nátěrem se zvýrazněnými spárami. (Foto autor.)

Obr. 2: Veliz, kostel sv. Jana Křtitele, detail okna a omítky na severním boku presbytáře, kolem r. 1250. (Foto autor.)

Opravy fasád barokně přestavěných románských kostelů **sv. Václava v Loděnici** (BE)²⁾ a **sv. Petra a Pavla v Jesenici** (RA)³⁾ umožnily průzkum románského zdiva. U obou kostelů byly zachovány ve značném rozsahu podřezávané spáry. V Loděnici se na věži výrazně uplatňovala nepochybně záměrná kombinace dvou druhů kamene. Sdružená okna vytesaná ze světlé opuky kontrastovala s tmavým pískovcovým zdivem. Tuto barevnou kombinaci zdůrazňovaly ve stejné výšce umístěné a stejně velké opukové kvádry na nárožích, v poloze odpovídající úrovni oken. Ještě ve středověku v blíže těžko určitelném období pokrýl kvádrové zdivo kostela v Jesenici světlý vápenný nátěr. Podřezávané spáry byly pak zdůrazněny okrovými linkami.

Sakristie kostela **sv. Jana Křtitele na Velizu** (BE) zakrývala intaktně dochované půlkruhové sklenuté špaletové okno v severním boku presbytáře, pocházející z doby výstavby kostela někdy těsně před polovinou třináctého století.⁴⁾ Na ně navazuje rovněž intaktně dochovaná téměř rezná kovem hlazená omítka, přitažená v rovině kvádrů lemuujících špalety a sledující jejich nerovný obrys. Obdobná úprava se dochovala u severovýchodního nároží lodi kostela.

Po odstranění pozdně středověké zazdívký ozubů cimbuří v jihozápadním nároží **hradeb v Berouně** byl zachycen zbytek povrchové úpravy hradebního zdiva z doby výstavby kolem roku 1300.⁵⁾ Na boku ozubu byla zachována zřejmě lžíci hrubě srovnaná malta vytlačená ze spár při zdění. Lze předpokládat, že tato úprava pokrývala ve více méně souvislé vrstvě povrch hradebního zdiva.

Na radě staveb byla při průzkumu zachycena omítková vrstva nebo vrstvy náležící jednoznačně ještě středověké úpravě s tím, že jejich přesnější časové zařazení je poněkud obtížné. Zdá se, že většina těchto nálezů náleží až pozdně-gotickému období.

Podle způsobu provedení ještě sklonku 14. století nejspíše náleží omítka, fragmentálně dochovaná na severovýchodním průčelí zámku **v Zásnukách** v okrese Kolín. Kvádrování v na hranu lžíce hruběji rovnané omítky je vytvoře-

Obr. 3: Beroun, detail ozubu cimbuří hradby. (Foto autor.)

no hlazenými pásy bílé omítky.⁶⁾

Nejstarší dochovanou vrstvu omítky na kostele **sv. Martina ve Zbečně**⁷⁾ (RA) tvořila pouze hranou lžice rovnaná omítka na ploše a kletované pasparty kolem oken, jejichž ostění jsou vyzděna převážně z lomového kamene. Tato úprava byla zachycena i na presbytáři kostela **Nanebevzetí P. Marie v Železně** (BE).⁸⁾ Až v další etapě dostaly oba koste-

Obr. 4: Zásmyky, detail omítkového kvádrování na průčelí zámku, konec 14. stol.

Obr. 5: Železná, kostel Nanebevzetí P. Marie, detailů šedě malovaného kvádrování s „měsíčním srpký“ na jv. nároží lodi. (Foto autor.)

ly na ploše kovem utaženou natíranou omítkou. Pasparty při starší úpravě, předstupující před omítkou, se po této další úpravě dostaly na úroveň okolní omítky, místy až pod ni. Tento nedostatek kompenzoval šedý nátěr pasparty, kterým byly současně na nárožích namalovány kvádry. Nepříliš pravidelný rozvrh kvádrů byl namalován plošně - přímo bez předchozího provedení rozvrhu rytými ryskami do omítky a bez provedení spár mezi kvádry. U kostela v Železně pokrývá ještě plochu kvádrů bíle malovaný zřejmě symbolický ornament ve tvaru měsíčního srpku - bíle byl současně obtažen i obrys kvádrů. Obě úpravy lze datovat zřejmě do doby po roce 1500.⁹⁾ Obdobně malované kvádry na nárožích, provedené šedou barvou na tenké kovem hlazené omítce, měl kostel **sv. Petra a Pavla ve Chvatěruších** (ME). Fragmentální dochování ve spodní části východního průčelí presbytáře neumožnilo vztáhnout relativní datování omítky k velké stavební etapě datovatelné do roku 1538,¹⁰⁾ při které byla původní stavba výrazně zvýšena. K této etapě jednoznačně náležící omítka byla kolem nově prolomených otvorů s kamenným tesaným ostěním oříznuta tak, že profilaci ostění lemovala stejně široká stezka kamene a vlastní ostění bylo spolu s omítkou opatřeno vápenným nátěrem. K tomuto typu omítkové úpravy patří i nálezy na věži kostela **sv. Vavřince v Prčici** (BN). Věž, postavená v románském období, dostala při gotickém zvýšení tenkou vrstvu bíle pačokované omítky s malovanými kvádry na nárožích.¹¹⁾

Výrazněji náročnější úprava je dochována ve fragmentech na části jihovýchodního průčelí kostela **sv. Jiljí v Lužci nad Vltavou** (ME). Úpravu odhalilo samovolné opadání omítky chátrajícího kostela, kde prozatím probíhá pouze statické zabezpečení. Přimo na částech středověkého zdiva barokně zcela přestavěného kostela je natažena tenká vrstva bíle natřené omítky. Vrstva je tak tenká, že u nárožních

Obr. 6: Lužec nad Vltavou, kostel sv. Jiljí. Detail jv. nároží lodi s červeně a žlutě malovanými kvádry. Kolem r. 1500. (Foto autor.)

kvádrů přechází vesměs v pouhý nátěr. Nároží zdůrazňovaly plošně, opět beze spár malované kvádry, jejichž podélné strany byly vybarveny zlatavým okrem, čela pak červeně. Na jednom průčelí se tak střídala barva červená s okrovou. Na nárožní ploše vybarvené kvádry navazovaly zřejmě červenou linkou malované kvádry po celé ploše průčelí. Úpravu lze zřejmě opět datovat do doby kolem roku 1500.¹²⁾

Kovem utáženou zvlněnou omítku s paspartou kolem okna měl i kostel **sv. Vavřince v Nezabudicích** (RA).¹³⁾ Bíle natřené ostění, druhotně zazdžené v nadezdívce presbytáře kostela, zdobily šedou linkou malované kosočtverce. Nepatrné náznaky nevylučují, že linkou malované kvádry mohly pokrývat i průčelí kostela.

Oprava fasád kostela **sv. Kateřiny ve Velvarech** (Kladno) odkryla nad stávajícími pseudogotickými záklenky dnešních oken „záklenky“ gotické, snad druhotně vylámané v lomovém pískovcovém zdivu. Jejich povrch pokrývala zvlněná, kovem dobře utážená omítka, opatřená oranžovým nátěrem s bíle namalovaným ilusivním spárořezem klenáků. Na zcela zazdženém okně na jižním průčelí se dochoval fragment této omítky mimo špaletu okna. Právě fragmentální dochování omítky neumožnilo zjistit, zda malované kvádry lemovaly pouze okna nebo zda pokrývaly celou plochu průčelí. Úpravu lze vztáhnout k přestavbě kostela mistrem Linhartem kolem roku 1478.¹⁴⁾ Okna zanikla při následné renesanční přestavbě, kdy dostala nové níže umístěné, téměř půlkruhové záklenky a novou omítku jak ve špaletách, tak na ploše pokryl šedý nátěr.¹⁵⁾

Kovem utážená a bíle natřená omítka se dochovala na západní části domu **č. p. 2 ve Svatém Janu pod Skalou** (BE). Následné překrytí sgrafitovou omítkou umožňuje datování této omítky do doby gotické.

Pokud se vrátíme k výše zmíněné kombinaci omítky z řídké malty rovnané pouze hranou lžice s hlazenými paspartami kolem oken, je třeba zmínit z tohoto hlediska snad nejvýznamnější středočeskou památku – **hrad v Mladé Boleslavi**. I když byla existence gotických omítek známa z celkových vizuálních průzkumů fasád, detailnější průzkum umožnila až dílčí oprava fasád. Po vypálení v průběhu třicetileté války byl hrad do padesátých let 18. století, kdy byl přestavěn na kasárna, zříceninou.¹⁶⁾ Při přestavbě dostal nová menší sdružená okna, lemovaná plochými hladkými šambránami – plocha byla nahozena hrubou, pouze hranou lžice rovnanou omítkou a nároží byla částečně zdůrazněna omítkovými kvádry. Postupné opadávání těchto omítek odhalilo zazdžená velká gotickorenesanční okna s ostěním lemovaným zbytky paspart. Průzkum z lešení ukázal, že při přestavbě v 18. století, byla ostře hozená gotická omítka zachována a pouze doplněna na zazdívkách a přezdívaných úsecích. Zakrytí novou omítkou zakonzervovalo pasparty i kamenná ostění, které v době výstavby pokrýval bílý a částečně zřejmě šedý nátěr. Z dalšího členění plochy gotické omítky se dochovaly pouze zbytky horizontálních pásů pod patrovými římsami. Nepatrné fragmenty této omítky na nárožích lze těžko považovat za zbytky gotických omítkových kvádrů. Naopak již odhalení části gotického nároží pod podlahou přílehlého křídla a zejména průzkum z lešení ukázal, že hrubá omítka byla dotažena k armovacím pískovcovým kvádrům a ve stejném materiálu byly vyplněny a následně utáženy spáry mezi kvádry.¹⁷⁾ Stopy nátěru na omítce ve sparách naznačují možnou existenci sjednocujícího nátěru na pískovcových kvádrech. Do doby opravy domu **č. p. 136 v Kutné Hoře** bylo zakryto malé nádvorní pozdněgotické

Obr. 7: Velvary, kostel sv. Kateřiny, detail nadpraží zrušeného okna na severním průčelí, kolem 1500 (Foto autor.)

Obr. 8: Svatý Jan pod Skalou, zbytky středověkých omítek na východním průčelí budovy čp. 2. (Foto autor.)

Obr. 9: Mladá Boleslav, hrad, detail pasparty a omítky u pozdněgotického okna na jižním průčelí hradu, kolem 1500. (Foto autor.)

okno s paspartou a hrubou omítkou.

Svým charakterem odpovídala nenáročná pozdněgotická úprava omítky zachovaná na průčelích kostela **sv. Havla v Chocnějovicích** (MB). Tenká zvlněná omítka byla dotažena k nárožním kvádrům a včetně nich pokryta bílým vápenným nátěrem. Obdobnou úpravu měly fasády kostela **sv. Jiljí v Rakovníku**, tentokrát pokryté šedým nátěrem. Nelze vyloučit, že tato úprava vznikla již v uvedeném roce 1487.¹⁸⁾ případně v raném 16. století. Nálezy na jihový-

Obr. 10: Kutná Hora, dům čp. 136, detail okénka odhaleného na dvorním průčelí, kolem 1500. (Foto autor.)

chodním nároží lodi kostela **sv. Jakuba v Oráčově** (RA),¹⁹⁾ kde armovací kvádry pokrýval okrový a pak červený nátěr přecházející plynule na omítku, rovněž naznačují obdobné řešení průčelí.

Fragmenty jednoznačně středověké lžící utažené omítky, blíže těžko datovatelné, se zachovaly pod barokní omítkou na presbytáři kostela **Narození P. Marie ve Zdicích** (BE), při severovýchodním nároží lodi kostela **Nanebevzetí P. Marie v Šanově** (RA) a na opěrácích a presbytáři kostela **sv. Prokopa v Chotětově**. Výrazný, zřejmě celoplošný

Obr. 11: Oráčov, detail jv. nároží kostela sv. Jakuba se zbytky středověkých úprav. (Foto autor.)

Obr. 12: Točnick, hrad, detail sedě malovaných klenáků, po roce 1524, na nádvorním průčelí velkého paláce. (Foto autor.)

červený nátěr pokrýval čistě kvádrové zdivo kostela **sv. Apolináře v Sadské** (NB). Existenci nátěru zde potvrdily nejen sondy do omítek presbytáře, ale i nátěry patrné na druhotně použitých kvádrech v západním průčelí. Kvádry se zbytky tenkých omítek a nátěrů, armující nároží věže kostela **sv. Vojtěcha v Jílovém** (PZ), lze zřejmě v porovnání s mladšími nálezy na této stavbě pokládat rovněž za zbytky středověké úpravy.

Oprava velkého paláce **na hradě Točnicku** (BE) umožnila podrobný průzkum omítek. Chvatně rovinaný omítk, patrná pod opadávajícím sgrafitem na nádvorním průčelí, byla ještě v zavadlém stavu opatřena hustým vápenným nátěrem. U okenních ostění byla omítka přetažena až k profilaci, na kterou přešla šikmým seříznutím. Na profilaci pokračoval pouze nátěr, zřejmě částečně červený. Lépe rovinaný omítk u ostění byla od ostatní plochy oddělena šedě malovanou linkou, vytvářející kolem oken ploché pasparty. Šedá linka, diagonálami propojená s předchozí, v nároží lemovala profilaci. Na širokém segmentovém pasu v levé části průčelí se dochovaly dvojitou tmavě šedou linkou namalované a světle šedě plošně vybarvené klenáky. Zbytky nátěrů na profilaci ostění oken severního průčelí ukazují, že zde existovala obdobná úprava omítek, vzhledem k povětrnostním podmínkám zcela zaniklá. Ve značném rozsahu je naopak zachována na průčelí západním. Tato omítk překryla starší úpravy povrchu zdiva. Na nádvorním průčelí se zachoval fragment dobře utažené rovné omítky, prakticky bez nátěru. Na štítovém průčelí západním se ve spodní vrstvě zachovaly zbytky nerovné omítky, provedené z řídké malty a ještě v zavadlém stavu opatřené červeným nátěrem. Současně s provedením sgrafitové omítky na průčelí nádvorním byla na štítovém průčelí provedena jednoduchá omítková úprava kolem zmenšených oken. Plocha byla pouze dohozena a ve struktuře sjednocena se starší omítkou. Bíle natřená omítk se šedě malovanými doplňky z největší pravděpodobností náleží vartenberským úpravám hradu v letech 1524 - 15.²⁰⁾ Hladká omítk a omítk červeně natřená, relativně starší, může náležet ještě době výstavby paláce před rokem 1400.²¹⁾

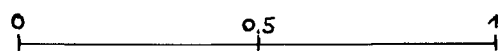
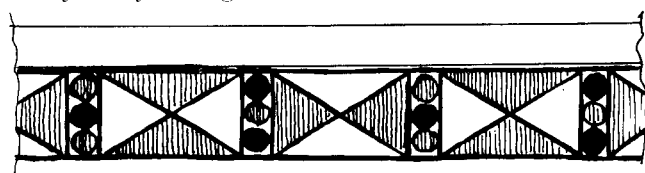
Šedé kvádry pokryly v další etapě nároží lodi, omítnuté hrubou omítkou, již zmíněného kostela **sv. Jakuba v Oráčově** (RA). Technologické provedení bylo však odlišné - kvádry byly vytvořeny tenkou vrstvou ve hmotě barvené omítky, tedy prakticky technologií blízké technologii sgrafita. Obdobná technika se přímo v kombinaci se sgrafitem uplatnila na kostele **sv. Štěpána ve Skřivani** (RA), postaveného

Obr. 13: Skřivany, kostel sv. Štěpána, detail pasparty a omítky na jižním průčelí, konec 16. stol. (Foto autor.)

zřejmě až ke sklonku 16. století.²²⁾ Plochu fasád tvořila nejprve pouze hranou lžice rovnaná a z řídké malty zhotovená omítka, natřená světlým vápenným nátěrem. Na ni byly z červené, ve hmotě barvené malty nahozené jednoduché pasparty kolem půlkruhově sklenutých oken. Pasparty doplňoval úzký malovaný pruh uvnitř okenních špalet. Ze stejné červené malty bylo na nárožích provedeno kvádrování a pás vlysu s architrávem ukončující průčelí. Plochu vlysu pokryla vrstva bílého nátěru, do kterého byl vyryt rostlinný sgrafitový ornament.

Obdobně hrubě provedená omítka s nátěrem pokrývala průčelí kostela **sv. Bartoloměje v Bakově nad Jizerou**, postaveného ve druhé polovině 16. století.²³⁾ Fasády kostela výrazně člení kamenná ostění oken, pravidelná nárožní armatura výrazně předstupující před lic omítky a římsa, vynášená segmentovými pasy podporovanými kamennými krakorci. Tuto kombinaci doplňoval malovaný ornament. Na věži byl zachycen fragment hlazeného omítkového pásu, pro-

1 - černošedá

2 - červená

3 - okrová

Obr. 14: Bakov nad Jizerou, kostel sv. Bartoloměje, skica malované úpravy na věži, 2. pol. 16. stol. (Kresba autor.)

Obr. 15: Košátky, detail sgrafita odhaleného pod odbouranou zdí na jižním průčelí zámku. (Foto autor.)

bíhajícího pod osekanou mezípatrovou římsou a pokrytého malovaným psaníčkovým ornamentem. Obrisy psaníček byly provedeny černošedou linkou, plochy vybarveny střídavě červeně a bíle. Psaníčka vzájemně oddělovaly převýšené obdélníky, vždy vyplněné trojicí koleček v červeném a černém provedení. Černá linka lemovala i ostění okna pod římsou. Cvikly mezi pasy vynášejícími římsu a výseče pod nimi zdůrazňoval šedý nátěr, v další etapě nahrazený nátěrem červeným. Přímě na kameni byly na ostěních oken a na nárožní bosáži zachyceny zbytky zlatavě okrového nátěru.

Na několika stavbách byly zjištěny dosud nezachycené pozůstatky sgrafitové renesanční omítky. Představu o podobě fasád na **zámku v Košátkách** (MB) doplnil průzkum při opravě nádvorních průčelí a při dalších stavebních úpravách. Zejména na nádvorním průčelí hlavního křídla zámku zůstaly pod mladšími úpravami zachovány zbytky černé probarvené vrstvy s nepatrnými stopami ornamentu. Jak toto sgrafito mohlo vypadat, nám ukázal fragment na bočním průčelí, do té doby zakrytý ohradní zdí, s hluboko rytým rostlinným a zoomorfním ornamentem do bílým nátěrem opatřené černé probarvené vrstvy. Fragment sgrafita s perlovcem se dochoval i na štítu pultové střechy nízkého křídla za věží. Rozsáhlé zbytky sgrafitové omítky s jednoduchými obdélníky byly dokumentovány na průčelích bývalé **tvrze v Pěčicích** (MB).²⁴⁾ Skrovné zbytky sgrafita se dochovaly pod barokními omítkami na **zámku v Břežně** (MB) a na **sýpce - bývalé tvrzi** s ním související v nedalekém dvoře ve **Skašově**.²⁵⁾ Pozdněrenesanční etapu ve **Svatém Janu pod Skalou** dokládají sgrafitové obdélníky na **budově č. p. 2**. Obdobný typ sgrafita se dochoval na nenápadné přízemní budově ve **dvoře v Bratčicích** (KH). Sgrafitové kvádry se šrafurou naznačující bosáž se ve fragmentu dochovaly u před-

Obr. 16: Bratčice, sgrafito na stavení v hospodářském dvoře. (Foto autor.)

sině kostela **sv. Petra a Pavla ve Chvatěru** (ME). Opačavající omítka odkryla psaníčkové sgrafito na západním průčelí **zámku v Litni** (BE). Na jižním průčelí kostela **Zvěstování P. Marie v Berouně** byl pod mladšími vrstvami odkryt fragment kletovaného horizontálního pásu, který ukončoval zřejmě odlišně provedenou plochu soklu. Na zbytku zdiva starší fáze budovy **děkanství v Berouně**, obsažené v jihovýchodním nároží dnešní stavby, se dochovala kletovaná omítka s vyrytou šambránou kolem okna. Stopy stékající šedé a černé barvy na omítce, dokládají existenci takto barevné úpravy na nedochované omítce patra.

Výše uvedeným úpravám se poněkud vymyká sgrafitová omítka, která byla zřejmě těsně po roce 1565²⁶⁾ provedena na věži kostela **sv. Vavřince v Prčici** (BN). Výše zmíněná středověká omítka byla částečně vyrovnána hrubým podhrozem a věž postupně nahozena okrovou omítkou, zřejmě hlazenou pouze dřevem. Po provedení bílého nátěru, byl do omítky vyryt psaníčkový sgrafitový ornament. Psaníčka s průběžnými vertikálními spárami nedobíhala až k nároží - tam byl ponechán pruh dělený v odlišném rytmu horizontálními spárami. Takto vzniklé stejně široké kvádry, „armující“ nároží, pokryl vždy ob jeden kvádr celoplošný červený nátěr. V horní části věže navázala na tuto úpravu červeně malovaná ilusivní římsa. Na severní straně věže, směrem do náměstí, nahradil pod římsou několik řad psaníček lehce stlačený čtverec, složený z dvačtyřiceti nepravidelných diagonálními kříži přeškrtnutých čtverečků (snad schematizovaný rošt - atribut sv. Vavřince). Bohatost průčelí mlado-

Obr. 17: Prčice, kostel sv. Vavřince. Detail červeně natřeného kvádrů na sz. nároží věže.

boleslavských domů dokládá psaníčkové sgrafito zachované na vnitřní zdi v pozdněbarokní sýpce domu č. p. 77/II.

Kostel **Nejsvětější Trojice v Rakovníku** z let 1585 až 1588, upravený v roce 1600,²⁷⁾ si v době opravy zachoval zbytky původní omítky pouze v oblasti vlysu na východním průčelí. Na kovem utažené bílé omítce byl v ploše vlysu šedě namalován ornament ve tvaru mořské vlny, šedě natřen byl i profil architrávu.

Ve druhé čtvrtině 17. století byly znovu spolu s hradbou vyzděny horní části bašt vnějšího opevnění **zámku v Březnici** (PB), tentokrát již ve formě zahradních altánků. Povrch zdiva zakryla tenká začerstva pačokovaná omítka, u bašt zřejmě šedě natřená.

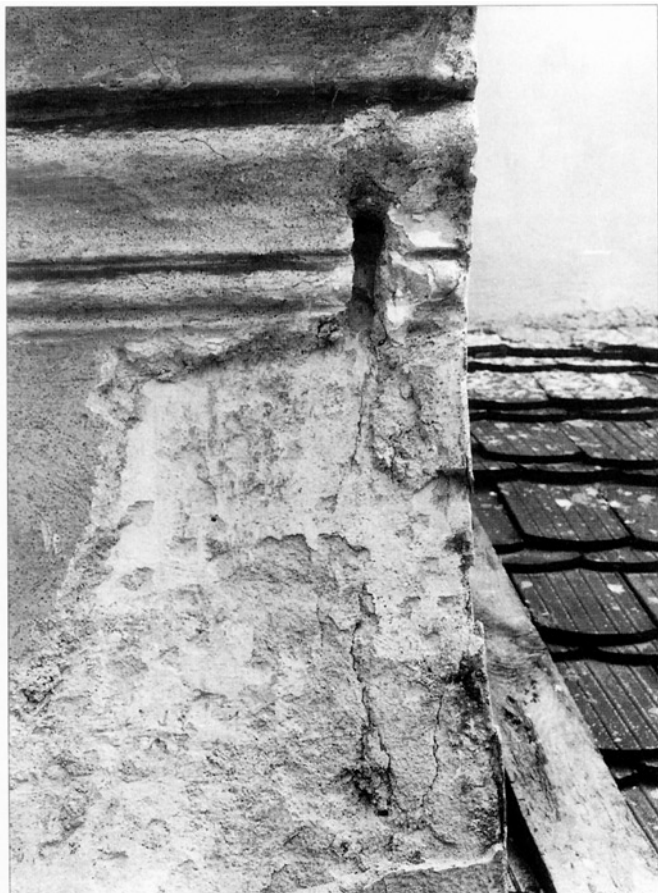
Ve druhé polovině 17. století došlo zřejmě k nepříliš náročným opravám a úpravám řady středověkých kostelů. Při úpravě fasád na sklonku 17. století byla narušená místa fasád kostela **sv. Martina ve Zbečně** znovu omítnuta, tentokrát dřevem hlazenou omítkou, do které byl začerstva vyryt rozvrh nárožních kvádrů a obrys šambrán, následně vybarvených šedou barvou.²⁸⁾ Stejně provedené kvádry s jasně vyjádřenými spárami v poměru šířky a délky kvádrů 1:2 dostala i zbečenská fara postavená na počátku 18. století. Rysky, kterými byl vyrýsován obrys okenních šambrán, zdůrazňovaly červené linky.²⁹⁾ V druhé polovině 17. století pokrýla fasády kostela **sv. Petra a Pavla v Jesenici** (RA) nová omítka s vyrytými červeně malovanými kvádry na nárožích. Zřejmě rovněž sedmnáctému století náležely červeně vybarvené rovněž ryté kvádry, jejichž zbytky byly zachyceny na jihozápadním nároží lodi kostela stejného zasvěcení v **Řevničově** (RA).

Kostel **sv. Stanislava v Mořině** (BE) dostal ve druhé polovině 17. století jen hrubě dřevem rovnanou omítku s bílým nátěrem s červeně vybarvenými plastickými lesenami na nárožích. Červeně byly vybarveny zřejmě i okenní šambrány nových oken a ostění ponechaných gotických otvorů.³⁰⁾ Obdobný přístup byl zřejmě uplatněn na fasádách **kaple P. Marie** postavené po roce 1690 do zřícenin konventního kostela cisterciáckého v **Klášteří Skalici** (KO). Červený nátěr pokryl jak raně barokní štukové články, tak bývalý portál z ambitů do kostela, který zřejmě nadále sloužil jako portál do kaple.³¹⁾

Kaple **sv. Antonína v Ratajích nad Sázavou** (KH) byla nejspíše postavena již ve druhé polovině 17. století.³²⁾ Její fasády dostaly neobvyklou vysoce kvalitní zřejmě kletovanou omítku, opatřenou nátěrem v kombinaci červené a ložené bílé barvy, rozvrhem nerespektujícím tektonický systém.

Omítky z raněbarokní úpravy **konventu Sázavského kláštera** byly dobře patrné na části jižního a na východním průčelí. Tehdy ještě dvoupatrový konvent pokrýla bíle natřená omítka s červeně malovanými články. Skutečné okenní otvory doplňovala okna ilusivní s malovaným zasklením kolečky.

Řada raněbarokních staveb měla zřejmě monochromní úpravu průčelí. Světle okrový nátěr pokrýval články i plochu fasád **kostela sv. Jana Křtitele benediktinského kláštera ve Sv. Janu pod Skalou**. Rovněž **konvent augutiniánů poustevníků ve Svaté Dobrotivě** (BE) měl fasádu natřenou pouze bílým nátěrem. V první etapě výstavby **zámku v Mnichově Hradišti** dostala jeho levá část vzniklá přestavbou renesančního zámku fasádu pouze horizontálně členěnou, opatřenou bílým nátěrem. Až po dostavbě druhé části dostal zámek dnešní členění fasád čestného dvora se známým červenobílozeleným nátěrem.³³⁾

Obr. 18: Jesenice, kostel sv. Petra a Pavla - raněbarokní omítka na sv. nároží presbytáře s červeně malovanými kvádry, 2. pol. 17. stol. (Foto autor.)

Na východním průčelí sakristie kostela **sv. Vojtěcha v Jílovém** se zachovala zřejmě chvatně dřevem rovnaná omítka vázající na kruhové okno dnes zrušeného patra, na celé ploše pokrytá červeným nátěrem. Úprava předcházela vrcholně barokní přestavbě kostela, kdy průčelí zřejmě dostala šedě malované články.

Masivní lesenové rámy a kamenná okenní ostění pokrytá sytým červeným nátěrem členily raněbarokní fasády na konci 19. století přestavěného **zámku v Ůmoníně** (KH).

V podstřeší sakristie kostela **sv. Ludmily v Tetíně** (BE), z doby kolem roku 1700,³⁴⁾ se dochovala původní sytý červená omítka plochy a bílý nátěr článků.

Poutní kaple **P. Marie ve Schořově** (KH), postavená jako centrální stavba s trojvrstvou fasádou, před rokem 1697³⁵⁾ měla plochy vybarveny červeně, pilastry a podložené lesenové rámy byly bílé.

Průzkum fasád kostela **Panny Marie Karmelské a sv. Jana Křtitele na Makové Hoře** (PB) zachytil na horizontálních člancích - římsách a hlavicích pilastrů stopy červeného nátěru. Na ostatních člancích byl pouze nátěr bílý nebo světle okrový. Zjištěná barevnost je zřejmě blízká jiné stavbě architekta kostela na Makové Hoře (C. A. Canevalle) - kostelu sv. Mikuláše pod Vraclaví.³⁶⁾

Prakticky současně v polovině druhého desetiletí 18. století realizované stavby na křivoklátském panství - přestavba kostela **sv. Martina ve Zbečně** a novostavba poutního kostela **Navštívení P. Marie v Petrovicích** (RA), se lišily v barevném řešení fasády.³⁷⁾ Ve Zbečně byly tektonické články bílé, plochy pak červené. V Petrovicích byl naopak průzkumem zjištěn červený odstín na aktivních člancích průčelí.

Červený nátěr plochy a bílý nátěr článků byl zjištěn na

fasádě kaple **sv. Stapína na Klokočce** (MB), postavené v letech 1724 - 30.³⁸⁾

Ještě ze druhé čtvrtiny 18. století zřejmě pochází mohutná budova **fary v Neumětělicích** (BE), tvarově navazující na zámek v Osově. Před opravou byla pod jednoduchou novodobou fasádou odhalena fasáda barokní s kvádrovými lesenami a bohatěji profilovanými šambránami s parapetními výplněmi. Architektonické články fasády pokrýval modrošedý nátěr, plochu pak nátěr lomeně bílý.

Zajímavá zjištění přinesl průzkum omítek kostelu stavených dvorskou kanceláří. Průzkum fasád kostela **Narození P. Marie ve Zdicích** (BE), členěných masivními lesenovými rámy, zjistil pozůstatky jednoznačně původních omítek opatřených v celém rozsahu fasád pouze jedním světle okrovým nátěrem. Rovněž pozůstatky omítek pocházející z barokněgotické přestavby kostela **sv. Apolináře v Sadské** (NB), měly jak na ploše, tak na člancích obdobný světle okrový nátěr. U kostela **Nanebevzetí P. Marie v Počáplech u Beřouna**, byly původní omítky zcela odstraněny při opravě kolem roku 1900.

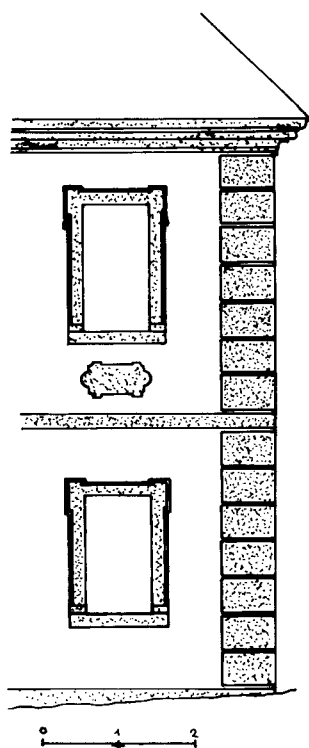
Osobou Kiliána Ignáce Dientzenhofera souvisí s výše uvedenými stavbami rezidence brevnovského opata v Kladně.³⁹⁾ Sondážní průzkum zde odhalil pozůstatky původní dřevem hlazené omítky, opatřené opět jak na římsy, tak na ploše pouze světle okrovým nátěrem.

Z původního barevného řešení fasád kostela **Zvěstování P. Marie v Dymokurech** (NB), postaveného v letech 1723 až 1725,⁴⁰⁾ byl ve spodní části jižního průčelí zachycen fragment červeně natřené omítky plochy. Obdobný fragment červeně natřené barokní omítky byl zjištěn na zdivu hlavní věže **zámku Konopiště** (BN).

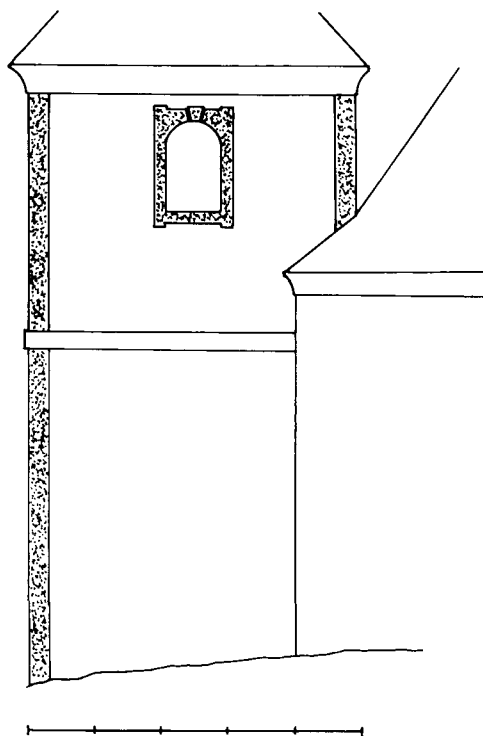
Na řadě průčelí barokních staveb bylo zjištěno pouze malované architektonické členění. Články byly ve většině případů předem rytím vyznačeny již do zavadlé omítky a prakticky vždy byl uplatněn tmavší odstín článků na světlé ploše. Jednoduché lesenové rámy a šambrány kolem oken, provedené v sytém červeném odstínu, členily fasády hospodářských dvorů ve **Zlenicích, Čerčanech a Poměnicích**, postavených ve čtyřicátých letech 18. století na panství **Konopiště** (BN).⁴¹⁾ Obdobně řešená průčelí měly dvory na sousedním panství **Vrchotovy Janovice - Voračice a Heřmaničky**, kde červené lesenové rámy členily i ohradní zdi. Dvory žlebského panství, stavěné zřejmě od konce padesátých let 18. století, měly fasády členěny jak plnými červeně malovanými lesenami (**Žleby, Markovice**), tak kombinací lesen kvádrovanych (**Hostovlice**). Zřejmě ze dvou stavebních etap

Obr. 19: Hostovlice, červeně malované členění na fasádě sýpky ve dvoře.

Obr. 20: Maníkovice, skica rozvrhu okrově vybarveno členění na průčelí záměcku, kolem r. 1711. (Skica autor.)

Obr. 21: Budňany, kostel sv. Palmacia, detail členění věže s modrošedě malovanými lesenami, po r. 1760. (Kresba autor.)

pochází červeně malované členění záměckých a hospodářských budov dvora v **Žákách u Čáslavi** (KH). Fasády **augustiniánské rezidence v Lužcích** (BE), členily malované červené lesenové rámy s volutovou výplní koutů. Červeně leseny provedené pouze malováním a stejně provedené lemování otvorů měla v době barokní výstavby - zřejmě v raném 18. století, **zvonice v Klukách** (KH).

Pozoruhodnou pouze malovanou fasádu měl **zámek v Bezně** (MB) postavený v letech 1743 - 50.⁴²⁾ Již před sondážním průzkumem z lešení odhalila opadávající omítka původní úpravu přízemí. Plochu zde pokrýval červený nátěr s bíle namalovanými spárami, vytvářejícími dojem rezného cihelného zdiva. Okenní šambrány byly vybarveny zlatavým okrem. Na bílé ploše patra byly namalovány tvarově bohaté okrovošedé šambrány. Rozsáhlejší průzkum neumožnila poměrně dobře zachovaná plastická fasáda, kterou zámek dostal již v šedesátých letech 18. století.⁴³⁾ Tato fasáda měla bílé články a červené plochy. S touto fasádou byla současně, podle návrhu stejného architekta - Filipa Hegera, postavena v **Bezně** nová **fara**.⁴⁴⁾ Prakticky stejná fasáda fary měla odlišné barevné řešení. Na zbytku fasády, ukryté pod dvorním přístavkem z 19. století, byly aktivní články vybarveny sytým okrem, plochy byly lomené bílé.

Několik nálezů svědčí zřejmě o časté kombinaci plastických a malovaných článků. V roce 1711 postavil Mikuláš Raimondi pro Valdštejny lovecký **záměček v Maníkovcích** (MB).⁴⁵⁾ Sondážní průzkum odkryl na nároží budovy tři vrstvy malovaných kvádrových lesen. Pod vrstvou zeleně a červeně vybarvenou byla nejstarší vrstva v barvě blízké barvě pískovce na okenních ostěních. Na leseny navazovala pouze malovaná mezipatrová římsa, pod ostěním oken byly naopak plastické parapetní výplně, nasazené současně s malovaným členěním. Neobvyklé řešení mělo snad navodit iluzi kamenných článků.

Po roce 1760 ke kostelu **sv. Palmacia v Budňanech** (BE) přistavěná věž,⁴⁶⁾ měla před opravou fasády členěné pouze jednoduchou římsou mezipatrovou a okapní. Průzkum odhalil pouze malované modrošedé leseny a šambrány kolem oken. Římsy byly ve světle okrové barvě základní plochy.

Budovu **pivovaru u hradu Žebráku** (BE) doplnila v polovině 18. století nová obytná budova. Fasáda budovy byla, až na stuhové šambrány kolem oken, provedena v malované podobě. Šedé články byly namalovány na růžové ploše. Až na okapní římsu a stuhové šambrány měla pouze malované členění budova **děkanství v Berouně**. Šedě malované leseny - v přízemí plné, v patře kvádrované a malovaná mezipatrová římsa, byly podle odkrytého nápisu s chronogramem, zřejmě provedeny v roce 1779. Červeně malované kvádrované leseny, kombinované s polychromovaným kamenným ostěním oken a profilovanou římsou měla **fara v Solopyskách** (KH). Zřejmě až po polovině 18. století postavená obytná budova na předhradí **hradu Vysoký Chlumec**, (PB)⁴⁷⁾ měla kromě pro-

filované římsy a plastického členění štítu na nároží malované leseny a rovněž malované šambrány s ušima kolem oken. Malba byla provedena v černošedém, barvu místní žuly připomínajícím, odstínu. Stejný nátěr překryl červeně

Obr. 22: Kluky, detail vypichované omítky na kvádrované leseně na průčelí zvonice, 2. pol. 18. stol. Vpravo lesenový rám červeně vybarvený. (Foto autor.)

malované starší články na budově purkrabství.

Po požáru v roce 1747 byly obnoveny budovy **konventu v Sázavě** (KH).⁴⁸⁾ Nová kamenná ostění, vytesaná z červeného pískovce, byla nejprve natřena červeně a následně modrošedě. S modrošedou úpravou ostění byly v rajském dvoře vytvořeny ilusivní rizality pomocí kvádrovaných modrošedých lesen, doplněných rovněž malovanou patrovou římsou.

Na hladkých fasádách raněbarokního původu kostela **sv. Petra v Okovech v Milíčově** (RA) odkryl průzkum omítky dva různé ryté rozvrhy malovaných lesenových ráků a šambrán, v mladší etapě vybarvených okrově. Západní průčelí zdůraznilo plastické členění štítových křídel s volutami.

Fasády kostela **Nanebevzetí P. Marie v Železně** (BE) členily po přestavbě v roce 1777⁴⁹⁾ stuhové šambrány a okapní římsa. Plastické členění doplňovalo členění malované - na lodi mohutné lomené bílé lesenové rámy ohraničující červeně vybarvenou plochu. Na východním průčelí presbytáře zdůrazňovala červená barva pouze střední část, po odsekání opěráků vytvářející jakýsi zvlněný rizalit.

Běžnějším řešením se zřejmě vymykaly následující dvě stavby. **Kaple Narození Páně v Horkách nad Jizerou** (MB), postavená v roce 1762⁵⁰⁾, měla sice plochu natřenou běžným červenofialovým odstínem, plastické články pak odstínem růžovým, vzniklým zřejmě jiným namícháním stejného pigmentu. Prakticky stejně stará fasáda **fary ve Vyšehořovicích** (PH) z let 1761 - 62⁵¹⁾ má fasády členěné lesenovými rámy se čtvrtkruhovými výplněmi v koutech a kamennými, lištou profilovanými ostěními oken. Opadávající omítky odhalily původní řešení. Fasáda byla zřejmě jako celek natřena jasným okrem. Na hranách lesen byly namalovány červené pásy, v koutových výplních volutově stočené. Červeně byly vybarveny rovněž lišty okenních ostění. Fasáda **radnice v Rakovníku** vznikla snad až po požáru v roce 1753⁵²⁾ měla základní plochu bílou a články včetně bohatého páskového dekoru pokrýval sytější růžový nátěr.

Bílорůžovou kombinaci dostal při barokní přestavbě po roce 1754 i **zámek ve Žlebích** (KH).⁵³⁾ Aktivní bílé články - leseny a šambrány a růžové plochy prokázal zejména průzkum průčelí hospodářského křídla zámku a fragment průčelí patrný pod podlahou v patře vstupního zámeckého rizalitu. Až na sklonku 18. století byla postavena nová fara **ve Vlkanci** (KH).⁵⁴⁾ Průzkum odhalil osekané šambrány s volutovými ušima, které byly stejně jako lesenové rámy natřeny bíle, plochy pokrýl růžový nátěr.

Zřejmě v pozdním 18. století nahradila malovanou fasádu **zvonice v Klukách** (KH) bohatá plastická fasáda. Kvádrované leseny s kvádry pokrytými vypichovanou omítkou, byly podloženy hladkými lesenovými rámy. Kvádrované leseny, šambrány i plochy dostaly jednotný světle okrový nátěr, vnitřní lesenový rám byl natřen červeně.

Prakticky již klasicismu patří v roce 1780 postavený kostel **sv. Vavřince v Žebráku** (BE).⁵⁵⁾ Při opravě byly odkryty zbytky původní omítky. Lesenové rámy včetně vlysu byly bílé, plochy a hlavní římsa zelené.

Empírový **panský dům ve Velkých Všelisech** (MB), postavený v první polovině 19. století, měl v nejstarší fázi fasády natřeny jednotným zeleným odstínem. Jednotný světle okrový nátěr měla i pozdně empírová brána **mnichovohradišského zámku**, postavená v roce 1859.⁵⁶⁾

Zajímavá zjištění přinesl průzkum fasád z doby romantické přestavby **zámku ve Žlebích** (KH). Hospodářské a úřednické křídlo zámku, přestavěné v roce 1862,⁵⁷⁾ bylo včetně bosáže nahozeno hrubozrnnou hranou lžice rovna-

nou režnou omítkou. Hladká štuková ostění oken, úseky říms a věžičky, byly pokryty lazurním šedozeleným nátěrem. Zelený nátěr je rovněž patrný na ostěních oken východního zámeckého průčelí. Na zámeckém nádvoří pokrývá ostění poněkud odlišný zelený nátěr, pod kterým je z romantické přestavby dochovaný nátěr jasně modrý.

Ve dvoře v Žákách (KH), náležícímu k žlebskému panství, byl zřejmě nedlouho po dokončení přestavby zámku postaven mohutný kravín. Pozdně romantické členění fasád budovy podtrhovalo čtyřbarevné řešení v kombinaci barvy bílé, okrové, šedé a červené.

V průběhu druhé poloviny 19. století zřejmě dominovalo monochromní řešení. Přesně vytažené články novorenesanční fasády **zámku v Úmoníně**, pokrývala kvalitní vrstva světleokrového nátěru. Podobný jednotný odstín dostaly klasicizující novorenesanční fasády bývalého **sázavského konventu**, provedené kolem roku 1860.⁵⁸⁾ Obdobnou úpravu fasád měla mimořádně kvalitní novorenesanční vila, postavená kolem roku 1860 **v Josefově Dole u Mladé Boleslavi**.⁵⁹⁾ Novogotické průčelí tzv. **havířského kostela Nanebevzetí P. Marie v Poděbradech** (NB) pokrývala kvalitní štuková vrstva, barvou a strukturou imitující pískovec. Na omítku byl silnou tuhou vyrýsován spárořez kvádrů. Jednotný světle okrový nátěr pokrýval novobarokní fasádu **berounské radnice** a rovněž **berounského kostela Zvěstování P. Marie**. Novobarokní fasády **zámku v Domousnici** (MB) byly rovněž jednobarevné, ale provedené v kvalitním režném štku v barvě světlého pískovce.

Jednobarevné režné hrubozrné omítky pokrývají fasády **zámku Konopiště**. Podrobně byl charakter omítky zkoumán na hlavní věži, opravené v roce 1894.⁶⁰⁾ Omítka složená z jemné štukové malty a jednotné frakce oblázků, byla nahozena v řídkém stavu na zavadlé jádro. Její barvu určovala charakteristická žlutavá barva kuffsteinského vápna.

Omítka velké věže **hradu Karlštejna** z doby restaurace hradu na konci 19. století měla režný povrch utažený zednickou lžicí.

Z technologického hlediska je jistě zajímavá sgrafitová omítka zámku **Nový Stránov** (MB), provedená při přestavbě v letech 1890 - 94.⁶¹⁾ Omítka byla pětivrstvá - na jádro byla nahozena nejprve hrubozrnnější, dále pak jemnější šedá omítka s vylehčující příměsí - tenké červené intonako barvené antukou, pokrýval bílý vrchní nátěr.

POZNÁMKY:

- 1) Zpravodaj památkové péče a ochrany přírody - sborník ze semináře „Barevnost fasád“, (Praha 16. - 18. 11. 1982), vydáno 1983, str. 103 až 113 Láska Vojtěch, Příspěvek k poznání barevnosti fasád 17. a 18. století na některých příkladech Středočeského kraje.
- 2) Kostel byl přestavěn kolem roku 1725 - viz. např. A. Podlaha, Posvátná místa království Českého, díl II. - vikariát Berounský, str. 67, Praha 1908.
- 3) Kostel byl přestavěn raněbarokně v roce 1686, kdy zřejmě vznikl dnešní presbytář a výrazně rozšířen o boční kaple v roce 1725. Viz např. Umělecké památky Čech (UPČ), díl I., str. 585, Praha. Academia 1977.
- 4) UPČ, díl I., str. 170, Praha 1978.
- 5) O hradbách v Berouně, viz V. Razím, Opevnění středověkého Berouna, k problematice městské fortifikace doby posledních Přemyslovců, Umění XXXIII, 1985, str. 137 - 152.
- 6) Srovnej - Václav Mencl a kol., Výtvarný vývoj středověkých omítek, Praha 1968.
- 7) E. Volfová, J. Žizka, Kostel sv. Martina ve Zbečně ve světle poznatků z opravy fasád, Průzkumy památek I/1, str. 23 n., Praha 1994.
- 8) J. Žizka, Kostel Nanebevzetí P. Marie v Železně, nepublikovaný strojopis.
- 9) Viz pozn. č. 8.

- 10) Soupis památek historických a uměleckých, F. Velc, Okres Slánský, str. 64, Praha 1904.
- 11) O stavebním vývoji věže - viz J. Sommer, Věž kostela v Přeci, Zprávy památkové péče, 3/1994, str. 92 - 94. Průzkum omítek byl proveden následně po postavení lešení.
- 12) Snad se zde nabízí srovnání s úpravami fasád při pozdně gotické přestavbě hradu Křivokláta - viz např. D. Libal a kol. SÚRPMO, SHP hradu, Praha 1987.
- 13) Viz Jan Žižka, Pozdně gotická podoba kostela v Nezabudicích, Památky středních Čech I, str. 167, Praha 1985.
- 14) UPČ, díl IV., str. 210, Praha 1982.
- 15) Renesanční přestavba probíhala od roku 1580 do roku 1604, viz poznámka 14.
- 16) Viz SHP hradu, SÚRPMO, D. Libal, Praha 1973.
- 17) Podrobný vizuální průzkum fasád prováděli v roce 1981 odborní pracovníci SSPPOP SK, z lešení pak v roce 1994.
- 18) UPČ, III, str. 215, Praha 1980.
- 19) J. Žižka, Poznatky z opravy kostela v Oráčově, viz pozn. 13., str. 168.
- 20) SHP hradu, SÚRPMO, dr. J. Muk, Praha 1974, str. 3 - 4.
- 21) Výstavba hradu - např. viz pozn. 20, str. 1034.
- 22) Jan Žižka, Barevnost průčelí kostela sv. Štěpána ve Skřivani, sborník „Barevnost fasád“, str. 131 - 134.
- 23) UPČ I, str. 31.
- 24) Jan Žižka, Oprava fasád sýpků v Pěčicích, Památky středních Čech 7/3, str. 59, Praha 1993.
- 25) Jan Žižka, Památky středních Čech, 5, str. 147, Praha 1990.
- 26) Podlaha A., Posvátná ..., opět. cit., díl VI., str. 130.
- 27) UPČ, III, str. 214.
- 28) Viz pozn. 7.
- 29) K nálezům při opravě kostela v Mořině viz Jan Sommer, Průzkum gotických kostelů v Budňanech a Mořině, ZPP, 1/1992, str. 21 n.
- 30) Jan Žižka, Barokní podoba fary ve Zbečně, viz pozn. 3, str. 168, též pozn. č. 7.
- 31) P. Kroupa, Jan Žižka, Cisterciácký klášter v Klášterní Skalici u Kouřimi, Umění XXXVIII (1990) 4, str. 312 n.
- 32) Kaple je v literatuře datována zřejmě chybně až do 18. stol., viz UPČ, díl III, str. 222.
- 33) Viz J. Herout, Příspěvek k otázce barevnosti fasád, Památková péče 1966, str. 150 - 154, J. Hyzler, Barevnost průčelí zámku v Mnichově Hradišti, „Barevnost fasád“, str. 155 n. a průzkumy prac. SSPPOP (V. Láská).
- 34) UPČ, díl IV., str. 61.
- 35) UPČ, díl III., str. 316.
- 36) Viz pozn. 33.
- 37) Ke Zbečnu viz pozn. 7.
- 38) UPČ, díl II., str. 70, Praha 1978.
- 39) Např. M. Vilímková, Stavitelé paláců a chrámů, str. 127, 122, 198, Praha 1986.
- 40) UPČ, díl I., str. 341.
- 41) J. Žižka, Hospodářské dvory na panství Konopiště a Smilkov, Památky středních Čech 7/1, str. 3 n.
- 42) Např. V. Všecká, Bezno - zámek - architektonický rozbor fasád, str. 14, Obnova památek, n. p., 1984.
- 43) Viz pozn. č. 42.
- 44) UPČ, díl I., str. 74.
- 45) UPČ, díl II., str. 350.
- 46) Podlaha A., Posvátná ..., opět. cit., díl II., str. 38, Praha 1908.
- 47) Např. SHP hradu, SÚRPMO, O. Novosadová a kol., Praha 1977, strana 87.
- 48) SHP SÚRPMO, J. Muk a kol., str. 174, Praha 1979.
- 49) Podlaha A., Posvátná ..., opět. cit., díl II., str. 111, Praha 1908.
- 50) UPČ, díl I., str. 401.
- 51) Podlaha A., Posvátná místa ..., opět. cit., díl I, str. 67, Praha 1907, fara obnovena 1761.
- 52) UPČ, díl III., str. 213.
- 53) UPČ, díl IV., str. 436, Praha 1982.
- 54) UPČ, díl IV., str. 249.
- 55) UPČ, díl IV., str. 401.
- 56) UPČ, díl II., str. 411.
- 57) UPČ, díl IV., str. 439.
- 58) UPČ, díl III., str. 291.
- 59) UPČ, díl I., str. 629, takto datována sochařská výzdoba průčelí.
- 60) Např. SHP SÚRPMO, F. Kasička, O. Novosadová, Praha 1975, strana 17, 18.
- 61) UPČ, díl III., str. 439.

BEITRAG ZUM ERKENNEN DES CHARAKTERS UND DER FARBIGKEIT DER PUTZE DER HISTORISCHEN BAUTEN (ERKENNTNISSE AUS EINIGEN BEZIRKEN VON MITTELBOHMEN AUS DEN JAHREN 1981 - 1994)

Die Arbeit ist ein kurzer Bericht über die Funde der ursprünglichen Putze und Anstriche auf Bauten aus verschiedener Zeit mit grober chronologischer Einreihung nach der Zeit der Entstehung.

Aus der romanischen Zeit wurde romanisches Mauerwerk aus zwei Steinarten bei der Kirche des heiligen Wenzels in Loděnice dokumentiert. Bei der Kirche in Jesenice wurde das romanische Quadermauerwerk bei weiterer Zurichtung mit einem Anstrich mit farblich betonten Fugen versehen. Aus der Zeit um das Jahr 1250 stammt der Putz der Kirche des heiligen Johannes des Täuflers in Veliz verfestigt zum ungeraden Umriss der Quader, welche die Bewehrung der Gewände und der Ecken waren. Ein Fragment des mit der Kante der Kelle geordneten Putzes an den Zinnen beweist die Zurichtung der Befestigungsmauern von Beroun aus der Zeit um das Jahr 1300.

Eine grosse Menge der Funde kann man in die Spätgotik einreihen. Noch dem Ende des 14. Jahrhunderts gehören offensichtlich Quader mit Fugen mit geglättetem Putz an der Fassade des Schlosses Zámuky an. Aus der Zeit um das Jahr 1500 blieb an einer Reihe der Kirchen der mit Metall verfestigte Putz mit grau gemalten Rahmen mit un-wirklichen Quadern an den Ecken (Zbečno, Železná, Chvatěruby) erhalten. Dieser Zurichtung ging offensichtlich meistens nur der mit der Kante der Kelle geordnete Putz mit Metall geglätteten Rahmen voraus. Eine aufmerksamkeit-würdige Kombination der gelbgemalten Eckenquader mit roten Stirnflächen und der mit der Linie gemalten Quadrierung auf der Fläche blieb in Fragmenten an der St. Jiljikirche in Lužec an der Moldau erhalten. Einen mit Metall geglätteten Putz mit orangefarbigem Anstrich mit weiss gemalten Quaderfugen bekam um das Jahr 1478 die Kirche der heiligen Katharina in Velvary. Aus der Zeit des spätgotischen Aufbaues blieben an den Burgfassaden in Mladá Boleslav umfangreiche Überreste des mit der Kante der Kelle geordneten Putzes mit Rahmen um die Fenstergewände und mit sehbaren nur offensichtlich angestrichenen Bewehrungsquadern an den Ecken. Die Überreste des meist mit Metall verfestigten Putzes, aufgezogen bis zu den Ecksteinquadern und mit diesen zusammen mit einem Kalkanstrich versehen, wurden an einer Reihe weiterer Bauten festgestellt. In grossem Ausmasse blieb mit seinem Charakter noch der gotische Putz auf dem grossen Palast auf der Burg Toč-ník erhalten. Mit der Kelle hastig geordneter Putz versehen mit einem dichten Anstrich während der Frische, wurde an den älteren Fenstergewänden bis zur Profilierung gebracht. Besser geordnete Putzfläche bei dem Gewände wurde von der übrigen Fläche mit einer grauen Linie abgetrennt.

Die unverputzte Profilierung, ebenfalls mit einer grauen Linie gesäumt, wurde sichtlich mit einem roten Anstrich versehen. Die Wölbung der grossen Öffnung säumten grau bemalte Gewölbeformsteine.

An der Fassade der St. Stephanskirche in Skřivani ergänzten den mit der Kellekante geordneten und angestrichenen Putz Eckenquader und Rahmen durchgeführt aus rotem in der Masse gefärbtem Putz. Die Fassaden des Bau-es gebaut zur Wende des 16. Jahrhunderts beendete ein

Fries ausgefüllt mit rotweissem Sgraffitoornament. Ähnlicher Putz an der Fassadenfläche der Kirche des heiligen Bartholomäus in Bakov an der Iser knüpfte an das vorspringende Gewände und die regelmässige Eckenbewehrung an. Am Turm ergänzte ihn unter dem Gesims ein dreifarbiges gemaltes Ornament. Auf der Reihe der Renaissancebauten oder Renaissanceumbauten wurden bisher unbekannte Überreste des Sgraffitoputzes (Schloss Košátky, Feste in Prčice und Skašov u. a.) festgestellt. Auf der Kirche von St. Laurentius in Prčice wurde das Sgraffito mit rot gemalten Eckenquardern und Gesims kombiniert.

Eine Reihe von Frühbarockbauten bekam in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts mit Holz geglättete Putze mit gemalten Öffnungsumkreisungen und unwirklichen zum Unterschied vom Mittelalter genauer gemalten Eckenquardern (Zbečno, Jesenice). Manche Bauten hatten offensichtlich einen einfarbigen hellen Fassadenanstrich (die Kirche des heiligen Johannes unter dem Felsen, das Konvent in Sv. Dobrotivá). Plastische Gliederung rot angestrichen und weiss angestrichene Flächen wurden an den Zurichtungen des Schlosses in Umonín und an der Kirche in Mořina festgestellt. Die Kirchen der heiligen Ludmila in Tetín und der Jungfrau Maria in Schořov aus der Zeit um das Jahr 1700 hatten eine umgekehrte Farbigkeit. Die Wallfahrtskirche von Jungfrau Maria auf Maková Hora hatte mit rotem Anstrich nur die horizontale Gliederung versehen. Aus dem Verlauf der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts wurden Spuren der Kombinationsanwendung wie von hellen Gliedern als auch von dunkeln Flächen, so auch umgekehrte Kombination vorwiegend in rotweisser Durchführung. An der Pfarrfront in Neumětely waren die Glieder graublau. Einige Kirchen gebaut von der kaiserlichen Hofbaukanzlei hatten an den Fassaden nur einen hellen Ockeranstrich (Zdice, Sadská). Einen bemerkenswerten Anstrich in Kombination zweier roter Abstufungen erhielt nach dem Jahre 1760 die Kapelle der Jungfrau Maria in Horky an der Iser.

Eine Reihe kleiner Schlossbauten, Häuser und Wirtschaftsbauten aus dem Verlauf des 18. Jahrhunderts hatte nur bemalte Fassaden und zwar immer in der Abstufung der dunklen vorwiegend roter Farbe auf heller Fläche (z. B. die Schlösser in Lužce, Žaky, die Gehöfe auf den Gütern Konopiště und Zleby). Eine reich gemalte Fassade aus den vierziger Jahren des 18. Jahrhunderts hatte das Schloss in Bezno. Oft war die Kombination plastischer vielfarbiger Gliederung (Etagengesims, Öffnungsumrahmung) und der Glieder nur flächig bemalt (in roter, blaugrauer oder Ockerabstufung der Lisene), (das Schlösschen in Maníkovice, die Kirche in Budňany, die Dechantei in Beroun u.a.).

Aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts stammt die in einer grünen Abstufung durchgeführte Schlossfassade in Velké Všelisy und die ockerangestrichene Fassade des Schlossstores in Mnichovo Hradiště. Auch die Funde aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts weisen auf einfarbige Durchführung. Die Ausnahme bilden die Funde auf romantischen Bauten vom dritten Viertel des 19. Jahrhunderts (das Schloss Zleby), wo der nur mit der Kelle geordnete Rohputz mit grüner oder blau angestrichener Gliederung kombiniert wird. Der Turm des Schlosses Konopiště bekam im Jahre 1894 einen Putz aus feinem Stuckmörtel und Kies. Die Farbigkeit bestimmte die Farbe des Kufsteiner Kalkes. Fast gleich alter Putz des Grossen Turmes auf der Burg Karlstein wurde zuerst mit dem Holz eingerieben und folgend mit der Kelle verfestigt.

ABBILDUNGEN

1. Jesenice, Kirche von St. Peter und Paul. Detail des romanischen Mauerwerks mit jungen Asnstrich mit betonten Fugen (Lichtbild der Autor).
2. Veliz, Kirche von St. Johannes dem Täufer. Detail vom Fenster und Putz an der Nordseite des Presbyteriums, um das Jahr 1250 (Lichtbild der Autor).
3. Beroun, Detail der Zinnen der Befestigungsmauer (Lichtbild der Autor).
4. Zámuky, Detail des Putzquadranten an der Schlossfront. Ende des 14. Jahrhunderts.
5. Železná, Kirche der Himmelfahrt von Jungfrau Maria. Detail des grau gemalten Quadranten mit "Mondsicheln" an dem Südost. Schiffsecken (Lichtbild der Autor).
6. Lužec an der Moldau, St. Jiljiskirche. Detail der Südostecke des Schiffes mit rot und gelb gemalten Quadern. Um das Jahr 1500 (Lichtbild der Autor).
7. Velvary, Kirche der heiligen Katharina. Detail des Sturzes des abgeschafften Fensters an der Nordfront, um das Jahr 1500 (Lichtbild der Autor).
8. Svätý Jan pod Skalou, Überreste der mittelalterlichen Putze an der Ostfront des Gebäudes Konstr. Nr. 2 (Lichtbild der Autor).
9. Mladá Boleslav, Burg. Detail der Umrahmung und Putz bei dem spätgotischen Fenster an der Südfront der Burg, um das Jahr 1500 (Lichtbild der Autor).
10. Kutná Hora, Haus Konstr. Nr. 136. Detail des Fensterchen entdeckt an der Hoffront, um das Jahr 1500 (Lichtbild der Autor).
11. Oráčov, Detail der Südostecke der St. Jakobskirche mit Überresten der mittelalterlichen Zurichtungen (Lichtbild der Autor).
12. Točnick, Burg. Detail der grau gemalten Gewölbeformsteine, nach dem Jahre 1524, an der Hoffront des grossen Palastes (Lichtbild der Autor).
13. Skřiváň, St. Stephanskirche. Detail der Umrahmung und Putzes an der Südfront, Ende des 16. Jahrhunderts (Lichtbild der Autor).
14. Bakov an der Iser, St. Bartholomäuskirche. Skizze der gemalten Zurichtung am Turm, zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts (Lichtbild der Autor).
15. Košátky, Detail des Sgraffitos entdeckt unter der abgerissenen Mauer an der Südfront des Schlosses (Lichtbild der Autor).
16. Bratčice, Sgraffito an dem Gebäude in dem Wirtschaftshof (Lichtbild der Autor).
17. Prčice, St. Laurentiuskirche. Detail des rot angestrichenen Quaders an der Nordwestecke des Turmes. (Lichtbild der Autor).
18. Jesenice, St. Peters und Paulskirche - Frühbarockputz an der Ecke des Presbyteriums mit rot gemalten Quadern, 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts (Lichtbild der Autor).
19. Hostovice, Rot gemalte Gliederung an der Speicherfassade.
20. Maníkovice, Skizze des Entwurfes rotfarbig gemalter Gliederung an der Schlossfront, um 1711 (Lichtbild der Autor).
21. Budňany, St. Palmatiuskirche. Detail der Turmgliederung mit blaugrau bemalten Lisenen, nach dem Jahre 1760 (Lichtbild der Autor).
22. Kluky, Detail des Stichputzes auf der quadrierten Lisene an der Glockenturmfront, 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts. Rechts der Lisenerahmen rot ausgefärbt (Lichtbild der Autor).

KE STAVEBNÍMU VÝVOJI ROMÁNSKÉHO KOSTELA STĚTÍ SV. JANA KŘTITELE V ČESTICÍCH (OKRES STRAKONICE)

VLADISLAV RAZÍM

Jádrem kostela sv. Jana Křtitele v Česticích je obdélná loď s pozdně románským portálem na jižní straně. Nad jihozápadním nárožím je vztýčena románská věž s podvojnými okénky v horních dvou patrech, na východě na loď navazuje raně gotický presbytář se sakristií. Ostatní přístavky jsou postmedieválního původu.

Románská stavba je v dosavadní literatuře datována především na základě podoby portálu a západní tribuny mezi léta 1220 - 1240, tedy těsně před první zmínkou o exi-